

Versjelhagyás, erdélyi utóreneszánsz (Barcsay, Sándorffy, Teleki Domokos)

...Vagy, hogy ha valaki el-tévedt útjába
Vetődne ide, mint egy Utópiába.
Az-az nem tudná az országot, hogy hol jár,
Annyival inkább nem, hogy itt van Kolozsvár...”
(S. J.)

A fenti verssorok az erdélyi Pántzél Dániel által szerkesztett Ujj Bétsi Magyar Múza című időszaki kiadványban jelentek meg, a lap indulása esztendejében és a honismeret szórakoztató fajtájából valók verses elmélkedéssé állnak össze – a kolozsvári nőkről. Az információkban és kedélyben gazdag mű nem a bécsi divatot kívánja hírül adni Erdélyben, hanem fordítva: a császárvárosban megjelenő lap nyilvánosságát használja fel a periféria jellemzőinek népszerűsítésére. Alkalmi vers volna? Az, amennyiben feleletként íródott egy (ál)kérdésre (milyennek látja az utas a kolozsvári „szép nemet”). „Mint Szémiramisnak itt van függő kerte, /Mely alá a Szamos folyásit tekerte.” – olvassuk a legszebb kolozsvári hölgyről, aki kertjével jellemez a verselő. Az orvostanhallgató, aki a verset jegyzi Sándorffy József lehet. A kolozsvári barna bőrű Szemirámisszal pedig Barcsay is foglalkozott Orczynak küldözgetett leveleiben. A barna bőrű titokzatos hölgyről ő is mint circassiai (cserkesz)jellegű szépségről beszél.

*

A fel-fellángoló transzszilvanizmus-viták is jelzik: az erdélyiség lehet életszakasz, feladat, irodalmi téma, lakóhely, sors(csapás). A legritkább esetben jelent pusztá származást. Gróf Fekete János Csabrendek, Újpest, Fót irányából fordult az erdélyi Aranka György vállalkozása felé érdeklődéssel, majd a barátságába is fogadta Arankát, Illei Jánosnak volt erdélyi (udvarhelyi, kolozsvári) korszaka, Csokonai levelet és verset ajánlott a társaságnak. A vers-események tekintetében Bécs magyar újságírói erdélyi és magyarországi szerzők között nem tettek különbséget, a Magyar Múza Pétzeli , Gyöngyössi János, Csokonai szöveget egyaránt közöl. Ugyanakkor a kutatások nyomán is látható, hogy csak súlypontok, színezetek, szövegek, élettörténetek ragadhatók meg mint *erdélyiségek*: nem beszélhetünk a magyar nyelvterület más részeitől eltérő művészet-, ezen belül szépirodalom-, költészetszemléletről. Az irodalmi kommunikáció a testőrök, kihallgatásra jelentkező főnemeselek, levelek, könyvek sőt házasságok, emberi kapcsolatok révén elevenen tartja, folytonosan alakítja azt a tudást, amelynek megértésére szövegek több-kevesebb esetlegességgel való kiválasztásával, összeolvasásával törekszünk.

A kéziratos énekeskönyvek, a nyomtatott költészet (imák, egyházi énekek, verses történetek) *poeta classis* következményei , a verses nyilvánossági alkalmak bonyolult együttesében, amely a többnyelvűség történeti-kulturális korszakaként is látható, érdemes felfigyelnünk a humanista nyomhagyás, jelhagyás szokására is. Nem a szerzővé válásnak az újkorral együtt járó kérdésére gondolunk, amelynek során a „régiek” és a „modernekek” vagy az „felfuvalkodottak” és az „alázatosok” alkotói önszemlélete rendeli-rendezi különböző, sőt ellentétes irodalmi csoportokba a szépirodalom gyakorlásától nem ödzködő kelet-közép-európai írástudókat, jelesül a magyar kultúra egyes íróit 1700 és 1820 között. Nem a szerzőségről, hanem a műről, korabeli szóval élve a munkáról gondolkodunk, amelyben alkotási folyamat és szöveges eredmény, a *studiolo* meghittsége és a megismertetés vágya-lehetősége egyaránt benne foglaltatik.

Kazinczy „ragassz fényt nevedre”-típusú feladat-osztása a tervezés, sőt több irodalmi program ismérveit jelzi, és erre utalnak a magyar kiadványok elképzeltjei is (minden név más programot jelez: Bod Péter, Révai Miklós, Tertina Mihály, Teleki Sámuel, Aranka György, Kazinczy, Barcsay László...); ezekben Erdély és főleg az erdélyi magyar kultúra ritkán jelent külön entitást (bár ilyen is van: Arankánál,¹ Barcsay Lászlónál²). Ennél a Kazinczy-féle akadémikus jellegű munkaszervezésnél láthatatlanabb tendenciák jelenlétére gondolunk: az olvasás, a véleményformálás, a az imitáció-formák képlékeny, csak kisebb csoportokban és több forrásra kiterjedően vizsgálható változataira.

1. Csúfondáros versmodor

A széphistóriák és ponyvatörténetek katasztrófát hozó szerelmet és mulatságot elegyítő világa bontakozik ki a XVIII. századi erdélyi női könyvtárak, női irodalom, illetve a (nemcsak asszonyok tollán születő) magánlevelek tanulmányozása során.³ és „az én Semiramisom hufzadikb(an) haza felé indul – hallom az Urát Kolosv(ári) fő tífztnak tették” – írja Barcsay Ábrahám 1778 októberében, „nagy Kérdés, hogy vallyon Semiramis leveleé vagy a Tiéd okozott több gyönyörüséget unalomba merült fzivemnek?”, és szerelem és barátság érzelmeit elemzi magában. A barátnak a szerelmről ír (azt árulja el): „ az Eleusinaÿ Céres titkaiban bé avatott nagyobb Böltsék, mint Te vagy, ritkán fzoctak tartalék nélkül fzollani: azért tsak ugy mereK én Közeleni hozzád mint Confuz leg Közeebb való attyafjiahoz – rettegve ’s méjj tífztelel – vagy azzal, az e Kettő Között való érzéKenyiséggel, mellyneK Pláto és Pope hafztalan akartak nevezetet adni, mert azt tsak érezni f szabad, de Ki befzéli lehetetlen – bezzeg ha ezt tudná az én Kedves Semiramisom pörul járnánk mind Ketten, mert ő tsak egyedül akar fzerettetni” ... Várom már⁴ ’s bár Könnyebben várhatnám azt a napot, mellyb(en) Tündér Ilona orfzágából – Semiramis öléből ki ragadván magamat ditsöfleg mezejére sietheflek ! – Hozzád való Barátságom nem Kitsiny erőt ad erre nékem”⁵ Az emlegetett hölgy nyomát nemcsak az Orczyhoz szóló levelekben e levelekhez vagy más címzettekéhez mellékelte versekben látjuk, hanem Csáky Kata Bánffy Miklósné leányához szóló üzenetekben is, hiszen az irodalmi alak emberi mása is megkonstruálható.⁶

A humanista barátság-kultusz, a reneszánsz érdeklődése a nő, a szerelem, az egzotikum iránt ott érezhető az utalásos-elhallgatásos versbeszédben. És az újságlevél (farsangi) tudósításában is. Az Árgyélus-ra való hivatkozás (Tündérország), az átváltozások színterének tekintett provincia a XVI. századi magyarországon oly kedvelt Metamorphoses-adaptációk felélesztője. Báróczy Sándor a legdicserőbb szavakat kereste erdélyi testtörtársa, Barcsay bemutatására, amikor Próteuszhoz hasonlította.⁷

A felvilágosodás terminus széttartó jelentésvonatkozásai sorában az információ birtoklása vagy a (poétikai) iskolázottság közötti összefüggés kérdése is felvetődik. Sokat jelent a kutatás számára az iskolás tanrendek és kézikönyvek számbavétele, a XVII. századi poétikák értelmezése, a nem nagy számú, de annál jelentősebb magyar nyelvű értekezés a költészet mibenlété-

¹ Vö. a társaság neveit: Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság.

² Erdélyi Játékos Gyűjtemény (1795)

³ A kérdéssel Nagy Zsófia Borbála foglalkozott doktori disszertációjában, illetőleg: NAGY Zsófia Borbála: 2005. 55–

76

⁴ már – beszúrás

⁵ A levelek a Nagybányai levéltárban találhatóak Közölve: EGYED Emese, 2001.

⁶ Papp Klára (összeáll.) 2006

⁷ fordítása eajánlásában.

ről. Verseghy, Csokonai, Révai Miklós, Schedius Lajos tanári pályája és szöveges hagyatéka arra mutat, hogy az oktatás intézményei a módszerességet a magyar nyelvű (praktikus) célú szövegek létrehozásában is támogatták, és hogy az antik nyelvek tanítása alkalmat teremtett a poétikai-retorikai műveltség iskolán túli gyakorlására. Költészet és drámaíró gyakorlat között ilyen vonatkozásban nincs különbség. A kéziratosepességeknek nevezett szövegtípus az egyes ember személyes kapcsolatát tanúsítja a szöveges kultúrához és e versesfüzetekben azért drámarészlet, olvasmány-kivonat, fordításgyakorlat is bőven akad. Az általánosítás a különféle műveltségszerkezetű szerzők esetében kelepccét rejt: a kéziratok sokfélesége a rendszeres, folyamatos költészettel való foglalkozást éppen nem tanúsítja: a nagyobb lélegzetű alkotások ritkán kapnak ilyenben helyet, azokra mint kézzel írott könyvekre a család rendszerint jobban is vigyázott (korszakunkból ilyenre is van példa: nyomtatott művek kéziratok változatát nem tette értéktelenné a nyomtatás: Teleki Domokos verses önéletrajzának tisztázata vagy Tsizi István verses esküvői kompozíciója kéziratát őrzik a könyvtárak).

Az írói alkotás imitációs teóriáit a reneszánsz gondolkodói vetették fel élesen, ennek folytatását látjuk a XVIII: században: nem egyetlen a könyv, nem egyetlen a mester, és bizonyos elméletek a többiekénél jobban hatnak.

Gróf Fekete János az Erdélyi Magyar Nyelvművelő társaságnak küldi verseit (nemcsak Voltaire *La pucelle d'Orléans*-jának fordítását). Mint a bevezetőből kiderül, feladatot ad az erdélyieknek, csoportként szólítja meg az Erdélyben élő, tudományos társaságba szerveződött írókat (akárcsak lappangó levelében Csokonai); többet akar, mint magyar nyelvű szerzeményeket (bár a francia után a magyar nyelvet maga is programként használta egy ideje); poétikai anyanyelvet javasol, és erre Richelet munkásságát, pontosabban rendszeres poétikáját javasolja, egyszerűsre magyar rímszótár elkészítését sürgeti. A költészetnek társadalomalakító jelentőséget tulajdonít, a poétikai tudatosságot, erudíciót alkotáserkölcsei és nemzetpolitikai kérdéseknek tekinti. Maga választja az írócéhet, amelyhez szívesen tartozik: ez a műveltség-citoyenté nem áll kapcsolatban a hungarus-tudattal, sokkal inkább egy személyesnek és színesnek gondolt társadalmi szerkezet tételével, elfogadásával.

„Ezen tsekély munkám ha egyéb hasznót nem szerez is, talám reá-bírja az Erdélyi Magyar Társaság tagjait, 's más egyéb tudós hazánk fiait, hogy egy tökéletes magyar Prosodiát ki dolgozván, az eddig tétovázó követőit Apollónak igazabb s könnyebb útra vezérelni fogják. Reményilem, hogy azon alkalmatossággal egy Rythmus Dictionariumról (Dictionnaire des Rimmes) se fognak el felejtkezni, minthogy abban találják az ifjabb poétáink leg nagyobb nehézségét munkájoknak, hogy még nintsenek a a Rythmusok valóságosan meg határozva”⁸

César-Pierre Richelet *Art poétique* című költészet-elméleti munkáját később *La versification françoise* címmel adta ki (a mű 1666-ban már elkészült, de csak 1671-ben jelent meg); tbb fordítása is napvilágot látott, 1669-ben a *Florinda del Ynca* (Garcilasso de la Vega-tól), és egy Frémont-nal együtt szerkesztett rímszótár (1667) Fekete egyébként Richelet vitriolos paszkvillus-hajlamát szívesen követi (bár ezt az erdélyieknek külön nem javasolja ...). Az igazság az, hogy szívesen végezne-végeztetne magyar prozódai újítást (közvetve nyelvújítást) a francia verselési szokások felhasználásával. Ezt a nemzeti költészet formái globalizációs szándékának nevezhetnők, mégis inkább franciásítás!

Áthangolást tervez Csokonai, bár ő a költői szerep megújítása nyomán képzei el a verstartalmak átalakítását. Csokonai a Piccini-párti („olaszos”) poétika tanár De La Harpe, Delharpe (1739–1803) követője, aki nemcsak szerző és a muzsika kedvelője, hanem irodalom és retorika tanár volt az l'École normale-ban. De la Harpe műveit, vagy inkább költői attitűdjét Fazekas

⁸ Fekete János költeményes munkái. OSZK. Quart. Hung. 3719.

Mihály is szívesen használta a oroszói magány kifejezésére (*Az alpesi bölcs*). De la Harpe-nak Csokonai talán irodalomtudományi monográfiáját is ismerte (De la Harpe-nak *Le Lycée ou Cours de Littérature* című tizenhat kötetes 1799–1805-ban megjelent munkája rendszeres szépirodalom-történet), hiszen tőle veszi át Csokonai egyik mottóját: amely szerint a költő nem tanult sémák szerint alkot, hanem maga magának énekel és tanúja csak egy van: a természet.

2. Komplementer világok (vers, próza és társaik)

A reneszánsz korának kedvelt sztoikus etikája, a vers és a próza poétikai jelentéseinek keresése születik újjá a bécsiekkel az újságkiadásban is kapcsolatba került erdélyi szerzők tollán. Ennek a költői viselkedésnek jelentős eleme az alkotói helyzet közege, a „növények országa” mint a romlatlanság metaforája.

Sándorffynak van egy lakodalmi költeménye is növénymetaforikával: a Magyar Múza IX. darabjában: *Poétai botánika, melyeket két nemes, Linné szerint különböző hátaiban lakni szokott Pálma Fákknak, e folyó esztendőbe, szeptember 14dik napján lett szerencsés egybekelésenként vett örömebenn szedett ezen versekbe Sándorffi József. Orvoslást Tanuló Bétsbenn*. A műfaj az isenek egybekelésének metaforikus kompozícióvá alakításán alapul, a szokatlan a szép, de az egzotikus az erotikum jelölője is (akárcsak a ponyvahistóriákban, az „indiai mesékben”). Lábjegyzetben a völegény keresztnevét elárulja” még ennyit ki lehet jelenteni aa’ vers világosítására úgy tartom; és még az el rejtett Mese értelme nem gyengül meg vele.⁹ Az enigmatikusság a tudós művész és tudós közönsége reneszánsz kori helyzetére emlékeztet, a mese megértéséhez olvasottság és a képértelmezésben való járatosság szükségeltetik.

Csokonai Tasso *Favola pastorale*-jét, az *Amintá*-t fordítja, Goldoni színházát, annak *commedia dell’arte* vonásait maskaradéját remekül adaptálja a farsangidő államilag engedélyezett hazai lehetőségeihez. (Itt tehető fel a kérdés: ki, hol mutatta be még 1804 előtt Erdélyben Molière-Illei Tornyos Péterét?) Csokonai nemcsak a szűkebb környezetében hat, hanem tanítványai és az újságlevelek révén a magyarul olvasók körében szerte Magyarországon és Erdélyben: népszerűsége a közönségrétegek felismert különbségére is épül, antik minták szatirikus felhasználásával elérte, hogy neve az erdélyi román nyelvű olvasóhoz is eljusson. Hogy a tudás milyen szférákban sajátítható el az erkölcsösség határain belül, arra az iskolai nevelésen kívül az olvasmányok is utalnak. Boethius rendkívüli népszerűsége a műveltnek tekintett és mozgékony Barcsay és baráti köre számára a (magyar) írói modor felkutatható forrásaira utal. Annál is inkább, hogy a magánlevelek egy jó észre éppen a versmelléklet, a hivatkozások rendszere és a szerzőkhöz való viszonyulás révén egyedi. Van tekintély és nincs, a legnagyobb problémája a XVIII. századi (kiváncsi) olvasónak, hogy régi és új, hazai és idegen szerzők, művek labirintusában érzi magát, erre utalnak Aranka társasága levelei és a tájékozódás tudós képessége adja Bod Péternek, Benkő Józsefnek, lassanként (az Erdélyi viszonyok között is tájékozódni kívánó) Kazinczy Ferencnek a rendkívüli tekintélyt.

A felvilágosodás terminus széttartó jelentésvonatkozásai sorában az információ birtoklása vagy a (például poétikai) iskolázottság közötti összefüggés kérdése is felvetődik. „Tudunk akár melly jeles és hasznos dolgot is se öröm, se vigasság” – olvasom azonban Illei János ajánlásában – Plutarchos után szabadon – a *Külömb-külömbféle elme-futtatások* elején. (a könyv a röviden Axel Oxenstiernának nevezett Axel Johan Adler Salvius művének magyarra való átültetése). Elődeink mégis megemlítették a híres szerzők nevét – írja Tarnai Andor a XVI-XVIII.

⁹ Poétai botánika (1793. szept. 14.) p. 82, 31. sz lábjegyzet.

századi Közép-Európa összehasonlító irodalomtörténet-írását és tudománytörténetét értelmező konferencia-előadásában csaknem fél évszázada.

Barcsay költészetének és levelezésének tanulmányozása során felvetődött annak kérdése, mennyire él egy könnyed verselő az iskolában elsajátított technikákkal, véget ér-e tanulása a kollégiumi classisokkal.

Életrajzi vonatkozású összefüggő szövegről nem tudunk, néha leveleiben nemcsak élete folyására utal, hanem megkísérli értelmezni is pályáját. Nem annyira, mint Fekete János vagy Baróti Szabó, akik például megjelölnek egy-egy személyt, akinek hathatós szerepe volt magyar nyelvű verselési kedvük kiváltásában. Az udvariassági formulákon túl is ragaszkodik Barcsay Orczy Lőrínchez és a Révai által esküvői nyilvánosságra kiadott verskötet, a *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* összekavarodó-összetéveszhető verslevelei mutatják e két költészet hasonlóságát. Másrészt azonban kérdés, mitől alakulhat ki ez a nagy hasonlóság. Orczy Lőrinc levelei kevés kivétellel nem maradtak ránk, azok, amelyeket Barcsay küldött, mutatják, mekkora kedvvel váltották gyakorlattá a keresztény sztoikus olvasmányt: ugyanannak a témának prózai és verses kidolgozását (amit például Dante *Vita nuova*-jában is láthatunk). Boethius művéről van szó, amelyben a költészet lényegi kérdései kerülnek szóba: összefüggése az emberi életkorokkal és lelkiállapotokkal, viszonya a filozófiához, a vers nem olvasmányként és panaceaként, hanem mint gyakorlat: versek írása és a test-lélek (anyag-isten) harmóniának ez által való helyreállítása. Boldogság, fényűzés, betegség, Isten mibenlétének megértésére a költészet is alkalmas módszernek bizonyul

A XVIII. század költészetének és magyar nyelvű költészetének megítélésben sok újdonságot hozott kutatás az utóbbi évtizedekben. A szövegahagyománynak az iskolás poétikákkal való egybevetésén túl a fordítás gyakorlata és elmélete, a tudatosság és az alkalmasság kölcsönhatásának felismerése vált egyre gyakoribbá. A költői attitűdök és a szerzővé válásnak, sőt a magyar szerző kultuszának vizsgálata mellett jelentős a verseknek (főleg a kéziratok műveinek) a folklórkutatás módszereivel való megközelítése. A variánsok funkcióban való tanulmányozása, a népszerűségnek (földrajzilag is kiterjedt kedveltségnek) mint szövegtípusnak értékelése, a lemondás a minden áron való szerzőhöz-rendelésről nagy lendületet adott a verskutatásnak és komoly lépést jelent afelé, hogy a műköltészet motívumvizsgálata, idegen nyelvű mintákkal való egybevetése létrejöhessen. Egzakt, a társadalomtudomány mai vizsgálódásaiban is alkalmazott módszerek is elképzelhetők és eredményesek lehetnek a szerző vagy a művek (társadalmi vagy szövegtípológiai) perspektívába helyezésével. Ezek mellett a folyóirat-kutatás és a levelezések kutatása is új lehetőségeket nyitott a verses formák értelmezésében.

A reneszánszra jellemző vonások ismerhetők fel a magyar verselők szövegszemléletében és alkotói gyakorlatában, egész szerzői viselkedésében. Nemcsak Teleki Sámuelre gondolunk, aki tudós szerzők (Janus Pannonius, Gyöngyösi István) munkáinak korszerű és jegyzetelt szövegkiadására gondolt, hanem arra, hogy a verselést a gondolkodással és a kulturális fellendüléssel szoros összefüggésben gondolták el, az én (verses) megjelenítésében pedig rendkívüli szerepet szántak mind a tudományos ismereteknek, mind pedig a csoport identifikáló energiáinak.

A hívságok és bölcsesség közti úton eszmélkedő Barcsay a mecénást mint tudós szerző „Azomban Te mondásod Izerint, il mondo va da fe, a világ fársángol, Te pedig az alatt lépez verseket koholíz, Nyelvünket lézépítéd, és ujj fzoikat találíz gondolatidnak ki fejtésére: Ötven öt élfzendős Bóldog Kopalz! Ki tudta volna Közülünk léleköröd nélkül az irigyféget butának, a bienféancet illendőségnek vagyis bévett illendőségnek, a hívek mezejit harmatolnák mondani fattóbbi? – – – Ki tudta volna Közülünk ama tudos és gyönyörű hat verseket ugy fordítani magyarra mind Te?”

A hexameter fordításában jeleskedő barát, a szerzőnek nehezen álló, de a versekkel szívesen elidőző mecénás képe rajzolódik ki a sorokból. Az idézés poétikája és a hangulat-imitáció

a magyar nyelvű munkák jelentésvilágának nehezen azonosítható, de nem jelentéktelen össze-tevője és ezzel kapcsolatosan kívánunk a továbbiakban egybevetni néhány szerzőik poétikáját illetően emblematikus szerepű szöveget, az író emberekről is képzelődve.

3. A magyar férfieszmény (A képet festi, a kürtöt fújja)

A műveltségszerző és magyar irodalmi társaságban (legalábbis asztaltársaságban) egymásra találó bécsi magyar testőrök mint a magyar nemzet emblémái jelennek meg, a parádé az identitás alakítáival kerül versbe. A bizonyosságok művészetén mindig inneni vagy túli letéteménye-seként beszél a Magyar Múza 1793 Újesztendei ajándékában (mellékletében) Sándorffy Jó-zsef. A szerző, aki később Biharban a magyar színügy mecénása, az érzékeny Bécsben medi-kus hallgatóként gyakorolja a piktúra-versek írását (tudjuk, a medikusok irodalmi buzgalmára Csokonai is felfigyel). a magyar verses és, 2006-ból nézve inkább dekadens, mint parnasszien társasjátékban – magyar nyelvű bécsi „novellában” verses hírt, elmefuttatást közölve – Sándorffy József részt vesz. Sőt költészetileg *módi* viselkedéssel *A szabadsághoz* szóló-poémát író Orczyhoz, a költői panoptikumot megvalósító Verseghyhez, a bécsi bedekkert szerző Feke-te Jánoshoz – persze általuk Blumauerhez, Voltaire-hez, Juvenalishoz igazítja költői lélegzet-vételét: 1793–1794-ben az Új Bécsi Magyar Múza című folyóiratban (szerkesztője Pánczél Dániel) Verseghy, Szilágyi Sámuel, Horváth Ádám művei mellett Sándorffynak is ott van nem is egy költeménye. Kazinczy sándorffyzmusról beszél levelezésében. De mi is az a „sándorffyzmus”?

A magyardicséretés?

*Hogy Derék nemzet a magyar, és soknál elébb-való,
Mindég való volt e mondás mindég is marad való*

Ezt a problémátlan szembe-dicséret, az önbizalom mértéktelen növelését kárhoztatta volna Kazinczy? Vagy inkább a csikorgó rigmusok okán tette lesújtó megállapítását?

Valóban a magyarság pozitív definíciójának s ettől remélt önbizalmának egész panegiriszt szentel Sándorffy József (1767- 1824) orvostanhallgató, Csokonai későbbi támogatója (1800-tól Sándorffy József egy évig a Magyar Hirmondó szerkesztője, 1804-től Bihar vármegye tisztiorvosa, ebből az időből való az „Invitoria Doktor Sándorfi József Úrhoz Nagy-Váradon. ...¹⁰)

Előbb a testőrökről, mint akik csoportosan a nyilvánosság előtt szerepelnek és megnyerik az idegent (Balassi megverselt végvári vitézeihez hasonlóan). Ezek a lovas magyarok. Aztán leírja a gyalog magyart, kiállását, arcát, öltözetét, majd a nőt (a hagyományos öltözetet dicséri), a nyelvet, általában az „magyar érzés” felkeltésére törekszik

A testőröket mint csoportos szereplőt, amelynek mint bécsi jellegzetes figurának bemutatá-sával a fővárosi-nagyvárosi élet látványosságai is megismerhetők, Baranyi László írta le *Heve-rés párnája* című versének önéletrajzi részében¹¹

¹⁰ 1173. Lengyel József és mások versei. (1805) – 38 lev. 23 cm. – Debrecen, ref. koll. R. 651.

¹¹ Lásd erről például Lukácsy Sándor Magyar testőrök Bécsben című írását Lyukasóra 10 1993/10. 17–18) everés párnája, azaz a ki nem munkáldokik ne is egyék. Diószeg. 1789. (Németből fordítva. Névtelenül; Így keresd s neved ferd: V. előll. B. belöll, L. utol, áll ebből. Önéletrajzát versben írta e munkában.)

Tudós versek – kísérlet a magyar nyelvű oktatás alapjainak megteremtésére

A reneszázs korának tudóssága, művészetpártolása, igénye arra, hogy az antikvitás jegyeit/elveit a helyi nyelv és kultúra beavatott művelésével egybefogja. Mindkét korszakban sok a Holmi (mélange, miscellanea); mint tudomány és ismeretterjesztő cél kapcsolatát láthatjuk a reneszázs korának egyes műfajaiban, például az esszében. Az enciklopédia Európájában a magyarító szótárak szükségessége idején egy-egy személyesebb hangú tudománynpszerűsítő könyv fut be karriert.

Önvizsgálat, imagológia

Erdélyi haruspex, szerkesztő, maga mecénása volt Sándorffy. Bécsben ezt meg is tanulhatta. Ehhez képest a birtokos nemessége mellett kormányhivatalt is vállaló Teleki Domokos egy másik, helyibb jellegű viselkedéshagyomány alapján őrzi meg verses helyzetképeit, kapcsolatait, emóciói nyelvi képeit. A helyzetelemzés és önvizsgálat nyilvános pillanatai az egyház által javasoltak mellett a következők voltak: esztendő fordulója, családi történetek (esküvő, névnap, gyászesemény), látogatások. A magánélet eseményeinek sorsként való egybeolvasása a filozófiai-teológiai műveltségtől és beállítódástól nem független, de ennek verses megvalósítása többszöri áttételességet jelent.

Bal szerencsének sorsosa: így nevezi magát a Telekiek kiterjedt családjából származó erdélyi főhivatalnok, Domokos régi-új rigmusait és a hozzá írottakat verses önéletrajzzá szerkesztve, könyv alakban publikálja – ajándékol saját magának.

*Millyen mértékű lett légyen szenvedésem
'S a tiedhez mérve az önnön érzésem
Például olvasd itt alább a ' verseket
Könnyim zápori közt irtam a ' mellyeket.
Az akkoron érzett bűnnek le-festése
A kép leírásnak alkalmas ejtése,
Az alkalmatosság, a ' melyre íratott,
Magában a versben belé foglaltatott. –*

A kötet a hivatalnokélet és a nemesi életforma belső ellentmondásait, saját és a felekezeti leg is tagolt erdélyi magyar nemesség magánéleti nyomorát többé-kevésbé egységbe szerkesztve, saját arcképével a belső címlapon sőt hármas mottóval hozza. A kulturális utána kullogás elmélete szerint anakronisztikus, hiszen Bessenyei a saját társaságától, -ról írott könyvet 1777-ben már kiadta Bécsben.

Széki Teleki Domokos gróf 65. születésnapjára. nyomtatott verseskönyvvel lepte meg magát és környezetét. A kötet címlapjának verzóján Nagy Sámuel metszete látható a szerzőről,¹² alatta a következő felirattal: *Gróf Széki Teleki Domokos NS Torda vármegye Főispánja Életének 65dik esztendejében.*

A barokkos mű címe és argumentuma a belső címlapon olvasható: *Az emberi sorsnak változandósága; mellyet maga példájával le-rajzolt, és különböző idő-szakaszokban Versekbe foglalt; azzal a maga főbbként jó Házastársai' emlékezeteket kedves Gyermekeinél fenn-hagyni, így a ' munkában elő-forduló, Nagy-érdemű, és rész-szerént Kedves emberei közzül az élőkhez*

¹² Az ovális keretben látható mellkép födetlen fővel, pödört bajusszal, fodros ingmellben és rókatorkos-gazdag sujtásos magyar ujjasban ábrázolja a könyv szerzőjét.

háládatosságát bizonyítani, az el-hóltaknak pedig áldott hamvakat meg-tisztelni kívánta Széki gróf Teleki Domokos Nemes Torda-vármegye Fő-Ispánja. Kolo'svártt. Nyomtattatott a' ref. Kol' betűjivel. Kommentárokkal úgy látja el azt a régi alkalmi versmorzsalékokat akkurátusan feldolgozó beolvasztó, mint valami rutinos újságíró.

Az a példány, amelyet használtam, a benne szereplő bejegyzések szerint eredetileg gróf. Bethlen Dánielé volt, de a possessori pecsét szerint Gróf Teleki Ádám marosújvári könyvtárából került mai őrzési helyére, a Román Akadémia kolozsvári fiókjába. (Ugyanott más példányaikat is őrzik a könyvnek.)

Teleki Domokos Császári kihallgatásra jelentkezik, herceg Löwenstein lovasai közé küldi a császárnő. A hosszóvers kezdetén a katonaságnál készült képe magyarázására is vállalkozik (a Sándorffy-kép mására bukkanunk e sorokban):

*Német katonai köntösbe öltöztvén
S ebben képiróval magamat lefestetvén
Mint hogy az új ruhát nem igen állhatám
Képekre feljül e' verseket íratám
Ez iffjat idegen Nemzet Köntösében
Igaz egy magyarnak hidd lenni szivében
Al-Hadnagy lett élte húsz esztendejében
Hertzeg Löwensteinnek lovas seregében
Az örömtől, mely itt ujjíta szivemet,
'S mint Balsam olaj úgy járá tetemimet,
Nints penna, mely elég erővel írhatna,
Mints Póp, Joung, eleget ki erről szólhatna*

Egész alakos táblaképről lehetett szó, az ősgalériát fejsztő darabról, amely a testet is mutatja, nemcsak az arcot!¹³ Petneki Áron az ősgalériába szánt ábrázolások mintakövető jellegére is felhívja a figyelmet. A nemzeti nyelv és ahhoz illő öltözék divata először Dante idejében jellemzi a művelt Európát. Ennek kései (a nemzeti függetlenségi eszmét előkészítő) megnyilvánulását látjuk a XVIII-XIX. század fordulójának nemzeti elvárásaiban. Ilyen értelemben kell komolyan vennünk Teleki Domokosnak (a festményen megörökített) öltözetét illető mentegetőzését.¹⁴

A költői jelrendszerek komparatív vizsgálata a felvilágosodás korának poétikáit világítja meg. Barcsay Ábrahám költészetét és verseit csaknem egyidőben megismerve, a bécsi testőr-író-történetekben elidőzve egyrészt kedves poétám otthonossága a versbeszédben, másrészt a mindenkori versgyakorlathoz való viszonyulása kezdett foglalkoztatni. Nem vonom kétségbe, hogy „az érzékeny századfordulón” névnapi köszöntők, pompateremtő lakodalmi- és gyászversek tömegében, fordítások árnyékában születik a magyar nyelvű (új) költészet. A hagyományosság elvileg az iskolai kultúra folytatása az iskola falain kívül, a társadalom életében, csak-hogy a XVIII. századi iskola legalábbis az erdélyi nemesség vonatkozásában rendszeres és alkalmi, házi és kollégiumi-akadémiai stúdiumok egyéni változataiból áll és akkor a társalgás fejlesztő hatásáról nem is beszéltünk.

¹³ Petneki Áron: az ősgaléria. História, V. évfolyam 1983/2.0

¹⁴ „minemű köntösben kell írni és miképpen, az esztendő számbúl az képiró jobban conjiciálhatja, akkor mint jrtak az magyarok”. A Perényi család levéltárából idézi Petneki *i. m.* 21.

Ilyen értelemben az igény a szokásvizsgálatok kiterjesztésére a mai tudományos mérések előtti időkre nehéz feladatokat ró a kutatóra. A felvilágosodás magyarok által megismert eszmerendszerét, formavilágát valójában a tágan értelmezett XVIII. század kultúráját mai tudásunk szerint erősen befolyásolta a Habsburg birodalom állami berendezkedése, belpolitikája és ezzel kapcsolatos művelődéspolitikája. Maga az iskolarendszer a tankerületek kialakításával tartalmában nem változott, a cenzúra a könyvkiadást befolyásolta, de a művek kéziratos változatban való terjedését nem akadályozta, meg és az egyes társadalmi csoportok nyelvhasználat, idegennyelv-ismerete nagyon lassan változott. Ennek következtében a közönség szerep, az alkotó (író, fordító, szónok) magatartás, az olvasás mint szabadidős foglalkozás változott ugyan a kelet-közép-európai felvilágosodás századában, de lassú üteme nem teszi lehetővé tudományos felismerések megfogalmazását (például a poétika terén).

A tanulmányban kiválasztott három szerző mindegyike az irodalmi jelhasználat beavatottja; mondhatni kapuőrök a felvilágosodás kori Magyarország és Erdély mozgásterében.

Jelet hoz létre és eltünteteti nyomait

Az O. J.-fordítás (*Elme-futtatások*) lábjegyzetben értékeli (bizonyára a fordító hozzátoldásából) a királyság intézményét az auktorra való hivatkozással: „Egyéb-aránt az örökös koronának hasznosabb voltát le-rajzolta M. A. Lukánusz de Bello Civ. Caes. Pomp. És kivált lib.7 pag. Mihi 200 Felices Arabes Medig” & Illei műveltsége Orczy Lőrinc javaslatára bővült bizonyos olvasmányokkal és ezt láthatjuk az intézmény-nélküli Erdély és Magyarország szövegtermésének motívumai közt: egy művelt mecénás megrendelő kedvét. A Besenyei György társaságát mint írói céhet és baráti kört hol vállaló, hol elhárító, előkelő származású erdélyi katonára, Barcsay javasolta Bessenyeinek a *Pharsalia* lefordítását, ebből azonban csak egy rövid mutatvány készült el.

Harmincöt évnyi európai „cirkálás” után „a poeta elegans”, Barcsay Ábrahám obsitusként él Erdély déli kapujánál, idegen ajkúak között teremti egyre ritkább verseit. Levelei szerint az olvasást, legalábbis a baráti könyvcsempészetet nem hagyta abba, bár poétai termése elenyésző. Poszt-Orczy korszakát éli, hiszen támogatója és barátja a közös kötet megjelenése évében 1789-ben költözik Elízium időtlen ligetébe. A kiteljesedett és kötettel megjelölt barátság a követésnek az emlékezet fenntartásának sírjelölő feladatát rója az életben maradóra, így van ez? Azt az érdekmatalógust, amelynek pedig olyan méreteiben és változatosságában gazdag raktára Erdély, a halotti beszédeket Barcsay nem gyakorolja. Akkor levelezés által tanúsított, egymásba játszó vers és folyó beszéd maga lehetne a monumentum, de a szerző nevet Barcsay sem vállalja. Ifjúság és időskor együtt emlegetése csak a trópusal való élés esetévé lesz akkor is, ha ez. (Barcsaynál a rejtőzködés nem modor, inkább a romantikus attitűdök egyikeként értelmezhető. Vagy inkább a reneszánsz embereszményből, antik forrásokra visszamenő barátságkultuszából eszményből eredeztethető.)

Ács Pál Rimay költészetében eredetinek tekinti a verset prózával váltakoztató tartalmilag a Justus Lipsius hagyománnyal kapcsolatos formát: „Rimay szerelmi lírája Balassi költészetének nem utánezata, hanem tudós imitatio. Rimay a humanista irodalom poétikai követelményeit juttatta érvényre a Balassi megalkotta udvari költészet keretein belül. Mindez új stílust eredményezett, melyben a túlzás, a rafinéria és a diszharmónia uralkodik a reneszánsz formarend helyén. Ez az új stílus a *manierizmus*. A késő reneszánsz irodalmi program eszmerendszeréül a humanizmus utolsó hajtása, a *neosztoicizmus* szolgált. Legszebb verseit, pl. a fia halálakor szerzett éneket ez a vigasztaló gondolatrendszer hatja át. Rimay levelezésben állt az irányzat

megteremtőjével, Justus Lipsius németalföldi filozófussal is. Rimay egy, a maga nemében páratlan – verset prózával elegyítő – ciklust állított össze a felekezeti küzdelmeken túlemelkedő vallásosság és a sztoikus morál témakörében.”¹⁵

Justus Lipsius hatása érezhető az Erdélyi Nyelvmívelő Társaság kéziratai között több változatban is meglevő Lucilius-levelek révén is.¹⁶

A megfosztottságok kifejezésére örökölt költői eszköztár tekintélyes, de a mecénástól megfosztott Barcsay Orczytól tanult, a bárónak ifjú és bohó létere első kritikusa volt mondhatni egyetlen, akihez alakuló műveit illetően a tekintélyes, de szerzőként a mondjuk így: gátlásos Orczy Lőrincnek bizalma volt. Az Orczy levéltárak tanúsága szerint eredetileg filius posthumusra készült a tábornok, ennek a középpontjában úgy tűnik éppen a meditáció típusú művek voltak: Orczy magánbölcességének meghatározó olvasmánya volt egy sztoikus auctor, Boethius.

Inspiratívak ebben az értelemben Vörös Imrének, a Boethius-recepcióra vonatkozó, eredetileg Illeivel kapcsolatos kutatásai. (Illei egyébként a kolozsvári jezsuita iskolában természetjogot és etikát adott elő az abban az évben, amelyben Mikes Kelemen első misszilisét datálja.). 1766-ban jelent meg Illeinek János fordítása Boëthius *De Consolatione Philosophiae-jából: A' Filosofjának, vagy-is Böltseségnek Vigasztalásáról* (a kassai jezsuita nyomdában.) A munka kiadását Orczy Lőrinc anyagi támogatása tette lehetővé.¹⁷ Illei Boëthius fordítása 1773-ban változatlan szöveggel és lapszámozással újra megjelent: „a két lenyomat csupán néhány sajtóhiba kiigazításában különbözik egymástól.” – állapítja meg Vörös Imre¹⁸, a versek stílusát vizsgálva a célnyelvi megoldás értékeit hangsúlyozza: „a magyar változatot – korabeli fordítás-irodalmunk jelentős részéhez hasonlóan – az eredetihez képest nagyobb képszerűség és erőteljesebb nyelv jellemzi”.¹⁹

Előszavában a fordító (aki gimnáziumi tanár volt 1761-ben Udvarhelyen, rendje megbízásából az 1762–63-as tanévben az etikát és természetjogot adta elő a jezsuiták kolozsvári gimnáziumában), a támogatókat dicséri, akik nélkül nem kerülhetne sor a magyar nyelvű munkák kiadására: „S kinek kell pedig mind ezeket köszönnünk? Nem másnak bizonyára, hanem a' Haza szerető Úri személyeinknek, kik buzgó, 's példás ösztönzésekkel, bő kezűségekkel az Irok pennáját meg-nem-szűnnek szivesíteni a' Magyar Munkák gyakorlására.”²⁰ Múzsák és Munka, művészet és tudósság együtteseként látja az írósgót a korszak művelt fia.

Boethius első könyveüének első verse (Illei fordításában) *A szerentsének szomorú változásáról* panaszokodik. Ennek a címadásnak rokona Teleki Domokosé.²¹

*Aki a versektől még gyermek koromban
Régen bútsút vettem, jaj öreg voltomban
Versekre szorúlok: temérdek sok búmban
Vélek mulatozom: tsak lehetnék jobban!*²²

¹⁵ <http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/index3.html> (2007.10.12)

¹⁶ KOVÁCS Eszter Aranka György Seneca-olvasata. Szövegfilológiai vizsgálódás. In Egyed Emese (szerk) 2004153–168.

¹⁷ Vörös Imre szerint s a *Consolatio* verses részeit – Orczy Illeitől függetlenül ültette át magyarra, tartalmi szempontból kevésbé hűségesen.

¹⁸ <http://www.itk.iti.mta.hu/1999-12/voros.htm>. Vörös Imre fontos eszme- és kapcsolattörténeti mulasztásra utal Illei munkásságát áttekintve: „Mindmáig nem elemezték (...) részletesen fordítói gyakorlatát, amellyel Boëthius, illetve Oxenstierna műveit tolmácsolta.”

¹⁹ <http://www.itk.iti.mta.hu/1999-12/voros.htm>

²⁰ *BOETHIUSnak V könyvei* Fordította Illei János, Orczy költségén nyomtatott Kassa MDCCLXVI.

²¹ TELEKI Domokos, 1817.

„Mindenekelőtt kívánatos a latin retorikák és poétikák feldolgozása, mivel a hazai nyelven író szerzőink ezeket tanulták és alkalmazták a nemzeti nyelvre. Különösen kívánatos az imitáció-tan bevonása, mely mindkét nyelvterületen (értsd a német és a magyar nyelvterületen) szabályként szolgált.”²³ Bocatius Joannes-nak Bártfán 1599-ben megjelent költészettani munkája öt versműfajt különböztet meg. *Poetae Hungaridos Libri Poematum V Szabó Károly II. 287 Martialia vel Bellica . Encomiastica. Nuptialia. Miscellanaea. Sepulchralia.*

Ebből a rendszerből nem következik az általam egybevetett három mű szervezőlve, de a kötet tartalmaz hivatkozást az újkori moralista Boethius művére.

Boethius hatását elsősorban Illei vagy Orczy fordításai alkalmával szokás emlegetni, az Irodalomtörténeti Közlemények 1998. 5/6.sz. H. Kakucska Mária: „Orczy inkább átkölt, mint fordít. Ihletét nem a gyakran emlegetett múzsák adják, hanem egy-egy lefordított, elolvasott mű. Leghűbb az eredetihez a Boethiustól lefordított 23 metrum - talán mégsem volt olyan elégedett az általa támogatott Illei János-féle fordítással.”²⁴

A felvilágosodás gondolatvilága helyett a nemesség életbölcességének egyik fő forrása ekkor még a latinul és legnagyobb részben jezsuita pártfogás alatt meghonosodott keresztény sztoicizmus, amelynek terjedését már magyar nyelvű kiadványok is elősegítették: Petrarca *De remediis utriusque fortunae* című dialógusát László Pál († 1729) nagyváradi kanonok fordította le (*A jó és gonosz szerencsének orvoslásáról*, Kassa 1720); a zenekedvelő református Szilágyi Sámuel († 1771) a ferences Kéri Sámuel *Keresztyén Senecáját* (1654) adta ki újból (Bécs 1740); Orczy Lőrinc pedig Boethius *Consolatioját* (Vigasztalás) jelentette meg a jezsuita Illei János fordításában (Kassa 1766). *Boethius, Anicius Manlius Torquatus Severinus: Anitzius Manlius Torkvátus Szeverinus Boetziusnak V. könyvei a' filosofiának, vagy is Böltseségnek Vigasztalásáról*, melyeket magyarra fordított [...] Illei János A mű Kassán jelent meg 1773-ban „az Akadémiai Kollegiumnak bőtüivel, 1773, 258 p. ; 8o Tarnai Andor a keresztény sztoicizmus katolikus változatára hívja fel a figyelmet, különösen Justus Lipsius műveinek népszerűségére.

Az Orczy körében forgolódo költők óhatatlanul átvettek e világszemléletből.

Boethius az I. rész III. Versében a lelki világosságról mint legfőbb jóról beszél. A szív vágyainak mérséklése hozza létre a tulajdonképpen szabadságot, a lélek védettségét, a személyiség függetlenségét.

Másrészt a II. részben „amaz régi mértékletes üdöket, s az hajdani szokást ohajjtya” – a leűnt és visszahozhatatlan kor mint az integritás és mérce kora kialakítja a nosztalgia érzését.

Az erdélyi magyar szerzők vagy a velük kapcsolatban álló kör egy sajátos sztoicizmus képviselőjét jelentik a korban. Bölcséleti költészetük rokonságot mutat Pierre Charron²⁵ újsztoikus a francia gondolkodó munkásságával, aki 1601-ben megjelent munkájában (*De la sagesse A bölcsességről*) megkülönböztette a böcs gondolkodását mind a szentírásbeli mind pedig a világi eszmerendszertől. E munkája szerint, amelyben a vallásosságot a vakhit és a türelmetlenség lehetséges forrásának tartja, megjelenése után két esztendővel a tiltott könyvek jegyzékére

²² Korábban kéziratos formában csiszolatott és baráti körben népszerűsített verseit Révai kitartó kérésére bocsátotta sajtó alá Orczy. Első kötete azonban, a *Köleményes holmi egy Nagyságos Elmétől* sem bevezetőit, sem szerkezetét tekintve nem támaszkodik túlságosan az episztolaformára, nem részesít előnyben levelező- vagy verselő barátokat (Boethius-fordításait sem a szerző személyét illető szimpátiának, hanem egy attitűd elfogadásának tekintjük – a fordítás tapasztalata révén).

²³ Tarnai 142.

²⁴ H. Kakucska Mária Orczy Lőrinc versei a Magyar Országos Levéltárban.

²⁵ Pierre Charron (1541–1603) Montaigne familiárisa majd Marguerite de Valois királynő udvari lelkésze, jogtudományi ismeretekkel is rendelkező katolikus teológiai író. A felekezeti vitairatok körébe tartozik egy protestáns röpiratra 1593-ban adott válasza, a *Les Trois vérités contre les athées, idolâtres, juifs, mahométans, hérétiques, schismatiques.*

kerül. A vágyak és élvezetek fegyelmezése, a mértékletesség mint életstratégia, tekintély és szokás axiómáiból kialakított állampolgári alkalmazkodás javallata, a másokkal való viselkedés szabályozása., a felelősségteljes viselkedés a mindennapokban és a halál tényének elfogadása

Azonban a XVIII. századi eszmék sorában nemcsak Boethius-fordítások közvetlen útján, hanem a reneszánsz gondolkodó közvetítésével vagy annak népszerű változatai útján is hat. Charron Balassi Bálint kortársa volt, Montaigne pártfogoltja, kétely-módszerének Descartes *De la méthode* című értekezése sokat köszönhet. (*Les trois Vérités*, (Cahors, 1593); *Discours chrétiens*, (Bordeaux, 1600); *De la sagesse. Trois livres*, (Bordeaux, 1601) *Œuvres complètes*, Paris, Keveset, mértékletesen, tartózkodóan – mondja az élvezeteket is isteni eredetűnek valló szerző, sőt ezen túl: „sommás és lényegi viszony önmagunkhoz.”

Barcsay könyvtárát nem, olvasmányait azonban valamennyire kikövetkeztethetjük nem túl terjedelmes művéből. Nem áll rendelkezésünkre bizonyíték arra, hogy Boethiust, Charront olvasta volna. „Nékemis irdogál olykor Gyuri: most véle lévén a M. Ur jó móddal értésire adhatta miért üldözött annyira Galileus midőn a föld mozdulását merte hirdetni: ő az én intésimet vagy meg nem fontolja vagy pedig valami fzegény irigység gyümölcsének lenni itélvén elfelejtkezik mely tóvisses utan indult meg.”²⁶

Boethius művét Illei és Orczy fordította, Barcsay többé-kevésbé tudatosan imitálta. A nő, a költészet a hívság jelentéskörében – a sztoikus bölcsesség mint valami (a keresztény értékrendet is magába olvasztó) menedék jelenik meg írásaiban. Barcsay a műfordításnak több levelet és egy egész verset szentelt. A művekről való levélváltás a jelhagyás antik-humanista viselkedéskultúrájához tartozik:

Illei TorKvátus fzeg fordításában
 Meg mutatta hogy van éfz Magyar agyában;
 És hogy nem kell élni költsónózótt fzokkal:
 Igaz hogy fok helylen Magyar erőfzakkal,
 És az értelemtől olykor elcseppenvén, **XXX**
 A Papokkal utaz Sebessen ügetvén.
 MondjákK hogy ORCZInak titkos fzekrényében
 A Musák rejtettek Kintset fzegletében.
 A Vitézi Versek ösvénnye nehezebb,
 'S a fзок méltosága Sokkal fzükségesebb:
 Itt a folyó Vizek távul búfzKélkedvén
 'S mások mélységével titKon nevedvén;
 Lassan hőmpölygetik arany fővényeket,
 Vagy pedig zugással forgattyák Kőveket. //

XXX El cseppenvén és ügetvén igen kedves két szava lévén azon fordító Urnak nem csuda ha olykor mind a kettőnek értelméhez közelit magais véletlenül.²⁷

[301 r] A fzoknak ereje változik ellenben
 És fzerelmet jelent minden e Versekben:

²⁶ 1772. Patay Kunyhomból 6dik April.

²⁷ A szerző jegyzete.

Barcsay a fordítás kérdését a nyelvi szokás, egyéni nyelvérzék mérlegére is teszi. A tudós újításokat lehetőleg a teológiai szöveghagyománytól elkülöníteni. A németre fordított verseket előbb elítéli (miért kell idegen nyelven írni, ha a magyar mindennek kifejezésére alkalmas, lám, magyarra lehetett fordítani különböző műfajú költeményeket), aztán a szerelem-szimbolika miatt megenyhül, elfogadja virtuális értékeiket.

E kísérletben utóreneszánsznak neveztük a magatartásoknak azt a teremtett szépségek közegeiben kibontakozó konkrétumát, amely nemcsak az ember és az általa létrehozott értékek megbecsülését hirdeti (noha nem harsányan), hanem gyakorolja is a reneszánsz magatartásformáit ezek: mecenatúra, egyéni munkálkodás, komparációs egységek keresése a kulturális rendszerek között, nyelvek és kultúrák otthonosságával való ismerkedés és a békesség például a vallási tolerancia formáinak keresése, egyszersmind a lelkes ember mint érték bemutatása.

Poetry as memento, post-renaissance in Transsylvania (Barcsay, Sándorffy, Teleki Domokos). The (new) Hungarian speaking literature was born at the „sentimentalist crossover of centuries”, among masses of versified name-day greetings, sumptuous wedding and funeral poetry and translations. The three authors presented in this paper are all initiates in the use of literary symbols, they could very well be considered gate-keepers in Hungary and Transsylvania, in the period of enlightenment: Sándorffy József become familiar with poetry in pictures while studying in Vienna as a medical student, becoming later the main promoter of Hungarian theatre in Bihar. (But what would be then the so called phenomenon of „sándorffyzmus”?) After 35 years of wandering in Europe, the „poeta elegans”, Barcsay Ábrahám lives the life of a retired soldier in the southern lands of Transsylvania, producing less and less poetry amidst non-Hungarian speaking people. And Domokos, a member of the extended Teleki family publishes his old and new poems, as well as versified greetings adressed to him as an autobiography in verses– as a present to himself. The compared analysis of poetic, symbol bearing systems also reveals important information on the poetry of the Enlightenment.